

تدریس در کلاس‌های چندپایه

کلیدواژه‌ها: کلاس درس چندپایه، تدریس، مشارکت دانش‌آموزان

اشاره

تدریس را در شکل کلی آن می‌توان هرگونه تأثیر یا نفوذی تعریف کرد که میان افراد رخ می‌دهد و هدف آن ایجاد تغییر مطلوب در رفتار است. اگرچه، تدریس عمدتاً به فعالیت‌های کلاسی معلم گفته می‌شود که در حضور دانش‌آموزان و غالباً با استفاده از برنامه‌های درسی از پیش تهیه شده انجام می‌گیرد. البته با توجه به تنوع رویکردهای یادگیری و آموزشی تعاریف زیادی برای تدریس وجود دارند، اما چهار ویژگی خاص در تعاریف تدریس مشاهده می‌شوند که عبارت‌اند از: وجود تعامل بین معلم و دانش‌آموزان؛ فعالیت براساس اهداف معین و از پیش تعیین شده؛ طراحی منظم با توجه به موقعیت و امکانات؛ ایجاد فرصت یادگیری و تسهیل آن. در این مقاله ویژگی‌های ذکر شده مورد توجه قرار گرفته و توصیه شده است، با ایجاد هماهنگی و تعادل در کلاس درس، علاوه بر مدیریت مناسب زمان و ارائه سرفصل‌های کتاب‌های درسی، از مشارکت و فعالیت دانش‌آموزان نیز در کلاس درس استفاده شود.

سرآغاز

هنگامی که در مورد تدریس در کلاس‌های چند پایه سخن به میان می‌آید، معمولاً تدریس در کلاس‌های ابتدایی در مناطق کم‌جمعیت، مانند کلاس‌های روستایی و عشایری را به یاد می‌آوریم. در این مدارس، به دلیل جمعیت کم دانش‌آموزان، معمولاً یک یا دو معلم مسئولیت تدریس تمام پایه‌ها را بر عهده می‌گیرند و با تقسیم ساعت‌ها بین پایه‌های متفاوت، مطالب مربوط به هر پایه را در زمان مشخصی ارائه می‌دهند. در چنین کلاس‌هایی علاوه بر مدیریت زمان و استفاده

ذهنی، سطح دانسته‌ها، منابع درسی و اکثر اوقات جنسیت با یکدیگر تفاوت دارند، شرایط خاصی را به وجود می‌آورد که توان مضاعفی را در تدریس می‌طلبد. لازم به ذکر است که تعدادی از مدارس خارج از کشور نیز چنین شرایطی را دارند و با توجه به جمعیت کم دانش‌آموزان در پایه‌های تحصیلی مختلف، تعداد نیروهای اعزامی به چنین مدرسی کمتر از حد مورد نیاز مدرسه است. در دو سال اخیر با این مشکل مواجه بوده‌ایم. در سال تحصیلی جاری، بنده که دبیر ریاضی هستم، مسئولیت مدیریت مجتمع آموزشی توحید رانیز بر عهده

بهبود از آن که بسیار اهمیت دارد، نظارت بر کلاس و برنامه‌ریزی درسی نیز باید مورد توجه خاص قرار گیرد. عنایت معلم به دانش‌آموزان هنگام تدریس، پاسخ‌گویی به سؤالات و اشکالات درسی، همراه با توجه به نیازهای عاطفی آن‌ها، مسئولیت تدریس در چنین کلاس‌هایی را سنگین‌تر می‌کند. گرچه تعداد دانش‌آموزان در چنین کلاس‌هایی نسبت به کلاس‌های تک پایه در مدارس دیگر کمتر است، اما قرارگرفتن دانش‌آموزان در پایه‌های تحصیلی متفاوت که از نظر سن، شرایط فکری و

داشتیم. این مجتمع با مراجعه دانش‌آموزان جدید در پایه‌های گوناگون دوره‌های متوسطه اول و دوم، در هشت پایه مختلف دبیرستانی دانش‌آموزان را ثبت نام کرد، در صورتی که تنها سه دبیر در دوره متوسطه داشتیم. علاوه بر این، به دلیل کمبود نیرو در دوره ابتدایی، مسئولیت تدریس کلاس ششم نیز بر عهده دبیران قرار داشت. با مشورت و هم‌فکری با یکدیگر، برنامه‌ریزی کلاس‌ها را انجام دادیم و درس‌ها را بین دبیران تقسیم کردیم. به این ترتیب، پایه‌های ششم، هفتم و هشتم در یک کلاس، پایه‌های اول عمومی و دوم تجربی در کلاس دیگر و پایه‌های سوم تجربی، سوم ریاضی و چهارم تجربی نیز در کلاس سوم تشکیل شدند. با این توصیف به نظر می‌رسد، تدریس در چنین کلاس‌هایی و ارائه مطالب و سرفصل‌ها در زمان بسیار محدودی که به ناچار باید بین پایه‌ها تقسیم شود، تقریباً غیرممکن است. این تصور که بتوان کتاب را به موقع به پایان رساند و دانش‌آموزان را برای امتحانات پایان سال آماده کرد، برایمان دست نیافتنی می‌نمود. زیرا تدریس هر یک از کتاب‌های درسی دبیرستانی به تنهایی مستلزم در اختیار داشتن ساعتی جداگانه است تا حق مطلب ادا شود. با تشکیل شورای دبیران و تبادل نظر در مورد چگونگی برنامه‌ریزی و تخصیص زمان مناسب به هر درس، هر یک از دبیران متناسب با درس‌های خود روش‌هایی را اتخاذ کردند تا از زمان و شرایط موجود استفاده بهینه به عمل آید. چند نمونه از این اقدامات به شرح زیر است:

روش پس ختام

یکی از روش‌های موفق بهبود یادگیری و مطالعه، روش پس ختام است که در آن شش مرحله پیش‌خوانی، سؤال، خواندن، تفکر، از حفظ کردن و مرور کردن وجود دارد. با گفت‌وگویی که در ابتدای سال تحصیلی با دانش‌آموزان انجام شد، استفاده از این روش برای پیشبرد اهداف آموزشی پیشنهاد شد و مورد توجه قرار گرفت. بدین ترتیب که قسمتی از مباحث جدید کتاب و یا جزوه‌ای از آن قسمت تعیین شد تا دانش‌آموزان با مطالعه آن در منزل، از

آمادگی بیشتری در کلاس درس برخوردار شوند. با ارائه توضیحات تکمیلی، مثال‌های بیشتر و پاسخ به سؤالات دانش‌آموزان توسط معلم، مراحل دیگر نیز تحقق می‌یافت. نکته قابل توجه آنکه انجام مراحل چهارگانه پایانی این روش توسط دانش‌آموز انجام می‌گرفت و در این زمان معلم به تدریس سایر پایه‌ها می‌پرداخت.

روش‌های فعال تدریس

از ویژگی‌های بارز «معلم اثربخش»، ارزش دادن به اندیشه‌های خلاق و ایجاد انگیزه برای یادگیری فعال است. به نظر پرونز، یادگیری نتیجه نیست، بلکه فرایندی است که در آن عوامل و متغیرهایی در حال تعامل‌اند. یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در فرایند یادگیری، معلم و روش تدریسی است که مورد استفاده قرار می‌گیرد. اگر معلم در کلاس درس نقش راهنما، ناظر یا رهبر آموزشی را ایفا کند و به جای انتقال اطلاعات، روش کسب تجربه را به شاگردان بیاموزد، آنان در برخورد با مسائل فعال‌تر خواهند شد.

شاید چنین به نظر برسد که استفاده از روش‌های فعال برای چنین کلاس‌هایی که زمان کمی در اختیار دارند، مناسب و عملی نیست، اما با برنامه‌ریزی و طراحی آموزشی مناسب می‌توان به درستی روش تدریس را انتخاب و از آن حداکثر استفاده را کرد. برای مثال، کاربرد روش بارش مغزی و دریافت مفهوم در کلاس ریاضی ششم، هفتم و هشتم در سرفصل‌های مشترکی مانند ترتیب انجام محاسبات، تعیین مساحت و حجم اشکال

هندسی به یادگیری دانش‌آموزان کمک کرد.

هدفمند و مشخص بودن شیوه تدریس

برنامه‌ریزی و طراحی آموزشی بر پایه اهداف و فعالیت‌های خاص، مانند در اختیار داشتن طرح درس روزانه، ماهانه و سالانه و همچنین مشخص کردن شیوه تدریس به‌منظور دستیابی به مقاصد اصلی یادگیری، سبب افزایش کارآمدی فعالیت‌های آموزشی و جلوگیری از پرداختن به مسائل متفرقه و غیرمرتبط با موضوع درسی خواهد شد. این امر باعث تمرکز بر مطلب مورد نظر، انسجام در تدریس و استفاده بهینه از زمان می‌شود.

مشارکت دانش‌آموزان پایه‌های

متفاوت در روند تدریس

در برخی از سرفصل‌ها، به دلیل تشابه مطالب در کتاب‌های درسی دو یا سه پایه، که بخشی از آن مربوط به یادآوری درس‌های سال گذشته در کتاب پایه بالاتر می‌شد، دانش‌آموزان با مشارکت در حل مسائل مشترک به تبادل نظر می‌پرداختند.

تدریس هم‌زمان سرفصل‌های مشترک

برای استفاده بهینه از زمان موجود و به‌منظور ایجاد انگیزه و فضای رقابتی در کلاس، تدریس سرفصل‌های مشترک، به‌صورت هم‌زمان می‌تواند انجام گیرد. از آنجا که کلاس سه پایه شامل سه دانش‌آموز در پایه‌های متفاوت تحصیلی بود، فقدان دانش‌آموز هم‌پایه سبب کاهش انگیزه و از بین رفتن حس رقابت سالم در دانش‌آموزان

که دانش‌آموز احساس یأس و ناتوانی نکند، لازم است. گفت‌وگو با دانش‌آموزان و ایجاد جو دوستانه به منظور هم‌افزایی علمی و آموختن با یکدیگر بسیار مؤثر است. با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان مزایا و معایب کلاس‌های چندپایه را به صورت زیر برشمرد:

مزایا

- هنگام تدریس در چنین کلاس‌هایی مطالب آموخته شده در سال‌های گذشته برای دانش‌آموزان تکرار می‌شوند و این امر به یادآوری و بازآموزی مطالبی که فراموش شده‌اند، کمک می‌کند.
- در تدریس سرفصل‌های مشترک، هم‌فکری و مشورت دانش‌آموزان در حل مسائل، سبب ایجاد انگیزه و به وجود آمدن محیطی رقابتی خواهد شد که در این میان، ارائه راه‌حل‌های متفاوت و اظهارنظر در مورد آن‌ها به افزایش دانسته‌های دانش‌آموزان منجر می‌شود.
- نقش هدایت‌گری معلم و اتکای دانش‌آموز به خود هنگام انجام فعالیت‌ها و حل مسائل محوله در کلاس افزایش می‌یابد.
- دانش‌آموزان پایه‌های پایین‌تر با مفاهیمی که در سال آینده خواهند آموخت به‌طور شنیداری و دیداری آشنا می‌شوند و از کاربرد و مرتبط بودن موضوعات درسی در پایه‌های متوالی اطلاع می‌یابند.
- دانش‌آموزان به درک ملموس و عمیقی از لزوم یادگیری کامل درس‌ها برای موفقیت در پایه بالاتر دست پیدا می‌کنند.
- دانش‌آموزان پایه‌های بالاتر، در نتیجه تعامل و راهنمایی دانش‌آموزان پایه‌های پایین‌تر، به اعتمادبه‌نفس و رضایت بیشتری می‌رسند.
- محیطی فعال و پویا ایجاد می‌شود و در نتیجه دانش‌آموزان با اشتیاق به آموختن مطالب جدید می‌پردازند.
- دانش‌آموزان به اهمیت زمان و استفاده بهینه از آن پی می‌برند.
- دانش‌آموزان اهمیت داشتن هدف و برنامه‌ریزی برای دستیابی به موفقیت را به وضوح مشاهده می‌کنند.
- بین دانش‌آموزان حس تعاون در قبال

از زمان و پیشبرد اهداف آموزشی بود.

استفاده از وسایل و ابزار کمک آموزشی

معلم می‌تواند متناسب با موضوعات درسی، از وسایل کمک‌آموزشی استفاده کند. این کار علاوه بر عینیت بخشی به مفاهیم تئوری و گاه انتزاعی، انجام تدریس را ساده‌تر و ثبات یادگیری را بیشتر می‌کند. ساخت و تهیه بعضی از این وسایل را می‌توان برعهده دانش‌آموزان قرار داد. مثلاً در تدریس هندسه فضایی و مقاطع مخروطی، ساخت اشکال هندسی به آشنایی دانش‌آموزان با تعاریف و ویژگی‌های آن‌ها کمک می‌کند.

توجه به نیازهای عاطفی دانش‌آموزان

از آنجا که در اکثر کلاس‌های چند پایه دانش‌آموزان دختر و پسر با هم در کلاس درس حضور دارند، توجه به نیازهای عاطفی متفاوت آن‌ها، همچنین دقت در نوع تعامل آن‌ها با یکدیگر و با معلم ضروری است. معمولاً دختران در چنین کلاس‌هایی آسیب‌پذیرتر هستند. طبق مشاهدات انجام شده، هنگامی که در حل مسئله‌ای با مشکل مواجه می‌شوند، دیگر برای شرکت در حل مسائل رغبتی نشان نمی‌دهند و از اعتمادبه‌نفس آن‌ها کاسته می‌شود، البته این امر در مورد پسران نیز صادق است. در چنین موقعیت‌هایی پشتیبانی و حمایت مناسب و به هنگام معلم، به گونه‌ای

می‌شد و آن‌ها را به منفعل بودن نزدیک می‌کرد. به این دلیل با انجام این روش، علاوه بر ایجاد فضایی پویا، آن‌ها به بحث و هم‌فکری با یکدیگر تشویق می‌شدند و انگیزه بیشتری برای مشارکت در مباحث به دست می‌آوردند.

فعال نگه داشتن دانش‌آموزان و جلوگیری از سردرگمی آن‌ها

تدریسی مؤثر خواهد بود که به ایجاد شور و نشاط در فراگیرنده و پویایی اندیشه‌ای منجر شود. در چنین کلاس‌هایی، به دلیل تقسیم ساعت بین پایه‌ها، ممکن است گاهی دانش‌آموز با برخورد به مفهومی جدید یا مسئله‌ای ناآشنا، متوقف شود و از ادامه کار باز ماند. برای جلوگیری از این امر نظارت بر انجام فعالیت‌ها و راهنمایی دانش‌آموزان ضروری است. علاوه بر آن، ایجاد ارتباط چشمی و کلامی می‌تواند دانش‌آموز را به ادامه یادگیری راغب کند، به‌طوری‌که احساس نکند از کلاس کنار گذاشته شده است و معلم به او توجهی ندارد.

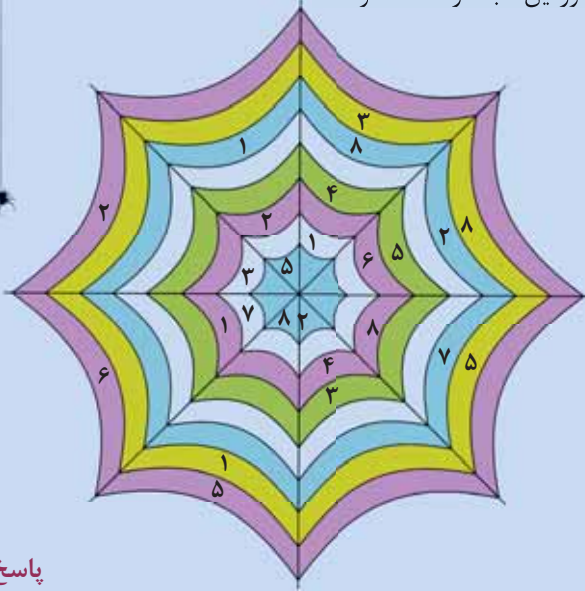
انجام ارزیابی به صورت متناوب

پس از پایان هر مبحث و به منظور جمع‌بندی دانش‌آموزان از مطالب ارائه شده، آزمون‌های برگزار می‌شد تا دانسته‌ها و مهارت‌های آن‌ها مورد ارزیابی قرار گیرد. این آزمون‌های کوچک از دانش‌آموزان یک یا دو پایه در زمان تدریس به پایه‌های دیگر در کلاس برگزار می‌شد. این روش نیز مبتنی بر استفاده بهینه

مجید عمیق

تار عنکبوت

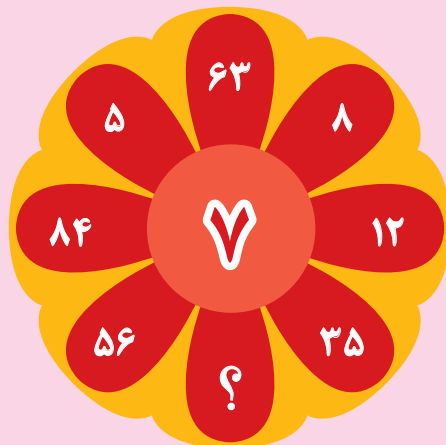
سؤال: هر کدام از قطعات این شبکه تار عنکبوتی را طوری با اعداد یک تا هشت پر کنید که هر کدام از حلقه‌ها نیز دارای اعداد از یک تا هشت شوند. قطعات شبکه تار عنکبوتی از بیرون به سمت مرکز امتداد دارند و حلقه‌ها نیز به حالت دایره‌های متراکم دور این شبکه را احاطه کرده‌اند.

پاسخ: صفحه ۴۸

دیگرام

سؤال ۲: در دیگرام پایین، جای علامت سؤال کدام عدد را باید قرار داد؟

پاسخ: صفحه ۴۸

یکدیگر افزایش می‌یابد.

گرچه موارد بالا به مصادیقی از مزایای تدریس در کلاس چند پایه اشاره دارد که در نتیجه برنامه‌ریزی و زمان‌بندی مناسب حاصل می‌شود، اما روشن است که تدریس در این کلاس‌ها مسائل و معایب خاص خود را نیز دارد.

محدودیت‌ها و معایب

- کمبود زمان در کلاس‌های چندپایه که یکی از محدودیت‌های اصلی تدریس در این کلاس‌هاست.
- مطالبه توان مضاعف معلم برای تدریس و ارائه مطالب.
- هماهنگ نبودن سطح آمادگی و اطلاعات دانش‌آموزان نسبت به مباحث گذشته و لزوم یادآوری آن‌ها.
- باقی ماندن قسمتی از مباحث درسی در یک جلسه و اجرا نشدن مناسب طرح درس روزانه.
- تمرکز نداشتن بعضی از دانش‌آموزان بر موضوع درسی به دلیل تدریس معلم در پایه دیگر.
- ناهماهنگی بین دانش‌آموزان و پرسیدن سؤال هنگام تدریس به پایه‌های دیگر.
- نگرانی معلم از تمام نشدن به موقع مباحث درسی.
- وجود اختلاف نظر بین دانش‌آموزان پایه‌های متفاوت در روابط اجتماعی، به خصوص بین دخترها و پسرها.
- آشنا نبودن دانش‌آموزان با محیط کلاس‌های چندپایه و صرف وقت به منظور آمادگی برای پذیرش آن‌ها.
- طولانی شدن بعضی از ساعات درسی و اتصال آن به کلاس بعدی که گاهی معلم ناچار به انجام این کار است (به خصوص در درس‌های علوم پایه).
- با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان دریافت، گرچه تدریس در چنین شرایطی سخت و دشوار است و معلم و دانش‌آموز در شرایط مطلوب درسی قرار ندارند، اما با تدبیر و برنامه‌ریزی مناسب و هماهنگی با دانش‌آموزان می‌توان تأثیرات نامطلوب شرایط را به حداقل رساند.